

۵۱۹۵۲

وزارت علوم، تحقیقات و فناوری

پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی

وابسته به مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (س)

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان:

تأثیر زمان و مکان در حقوق کیفری اسلام با رویکردی به نظر
حضرت امام خمینی (س)

استاد راهنما:

۱۳۸۳ / ۲ / ۱۵

حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر احمد باقری

وزارت اطلاعات و فرهنگ ایران
تسلیس

پژوهشگر:

فاطمه سبزواری

اردیبهشت ۱۳۸۳

۷۱۹۸۵

تقدیم

تقدیم به وجود مطلق، حبل المتین، باب الابواب، مأوی و ملجأ مخلوقات

تقدیم به کوثر نور و هدایت، زهد و تقوی، عصمت و طهارت

تقدیم به بیکران عشق و محبت، دریای علم و معرفت، مظهر عدل و عدالت

تقدیم به راهیان کوی دوست، عاشقان عشق و ولایت، ایثار و شهادت و منتظران

عدل و عدالت

تقدیم به همسر مهربان و فرزندان عزیزم که در این راه با صبر و تحمل خود

همواره مشوق و همراه من بودند.

تشکر و قدر دانی

هرچه گویم عشق را شرح و بیان
چون به عشق آیم خجل باشم از آن

حمد و سپاس خداوندی را که سخنوران در ثنایش فرو مانند و نعم
بی شمارش را نتوان شمرد.

او را سپاس گویم و بر آستان عزتش سر تسلیم نهاده ام. از او یاری
می جویم که نیازمند آنم که نیازم برآورد.

سپاس خداوندی را که ستایش خود را بهای نعمت هایش و پناهگاه بلاهایش و
وسیله بهشت رفتن و سبب افزونی احسانش قرار داد.

ستایش مخصوص پروردگاری که پیامبر رحمتش و اهل بیت مطهرش را چراغ
فروزان هدایت، کرامت و سلاله مجد و شرافت و افتخار دین قرار داد.

و سپاس و تشکر از تمامی عالمان علم و اساتید عزیز و مهربانم که مرا در این
امر یاری نمودند.

فرم برگه چکیده

پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی

مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد

رشته تحصیلی: فقه و مبانی حقوق اسلامی

عنوان پایان نامه: تأثیر زمان و مکان در حقوق کیفری اسلام با رویکردی به نظر حضرت

امام خمینی (س)

نام و نام خانوادگی دانشجو: فاطمه سبزواری

استاد راهنما: حضرت آیت الله سید محمد موسوی بجنوردی

استاد مشاور: جناب آقای دکتر احمد باقری

تاریخ شروع پایان نامه: ۱۳۸۲/۵/۱

تاریخ اتمام پایان نامه: ۱۳۸۳/۲/۱

چکیده مطالب

اسلام دینی کامل و جامع و جاودانه است که قوانین آن بر اساس مصالح و مفاسد واقعی وضع و در علم فقه بیان شده اند. بشر فی الجمله می تواند از طرق گوناگون و اصولی به ملاکات احکام دست یابد. از طرف دیگر می دانیم که برخی از احکام اسلام متغیر و برخی ثابت اند. با بررسی احکام متغیر در می یابیم که آن احکام تحت تأثیر شرایط و مقتضیات زمان و مکان تغییر می کنند.

مهم ترین دلیل بر امکان یک امر، وقوع آن امر است. وجود احکام متغیر در قرآن و روایات تحت تأثیر شرایط زمانی و مکانی خود دلیل بر تأثیر این دو عنصر مهم در احکام فقهی از جمله حقوق کیفری اسلام می باشد.

ویژگی های نظام کیفری اسلام و عوامل موثر در تغییر احکام جزایی اسلام و فلسفه مجازات از دیدگاه اسلام و تأثیر مقتضیات زمان و مکان بر آنها اساس و مبنای این بحث را تشکیل خواهد داد.

معهد الامام خميني (ره) و الثورة الاسلامي للدرسات و التحقيق

المرحلة: الماجيستر

الفرع: فقه و مباني حقوق اسلامي

العنوان: دور الزمان و المكان و الظروف و الملابسات في التشريعات الجزائية الاسلامية مع الاخذ بعين

الاعتبار آراء الامام الخميني (قدس سره) في هذا المجال

اسم الطالب: فاطمه سبزواري

الاستاذ المشرف: آيت الله سيد محمد موسى بجنوردي

الاستاذ الساعد: جناب آقاي دكتور احمد باقري

بداية الرسالة: مرداد ۱۳۸۲

نهاية الرسالة: ارديهشت ۱۳۸۳

«الخلاصة»

ان الاسلام شريعة متكاملة للحياة البشرية و قد صيغت قوانينها على اساس المصالح و المفسد كما حُقِّق في محله

و بامكان المتتبع المتضلع ان يقف على بعض تلك المصالح و المفسد كما انه من الواضح ان احكام الشريعة

الاسلامية لم تكن على نسق واحد بل قسم منها متغير و قسم منها ثابت

و عندما نلاحظ المتغيرات منها نرى تأثير الظروف و الملابسات في صياغتها و تشريعها بوضوح

و خير دليل على امكان شى وقوعه فوجود هذا القسم من الاحكام المتغيرة في القرآن الكريم و السنة

الشريفة دليل واضح على دور الزمان و المكان كعنصرين اساسيين في تغيير الاحكام الفقهية و منها القوانين

الجزائية في الاسلام

و هذه الرسالة تكفلت لبيان نظام الجزاء في الشريعة الاسلامية و العوامل التي لها الدور في تغيير تلك

الاحكام مع الاخذ بعين الاعتبار علل تشريع العقوبات و تأثير متطلبات الظروف و المستجدات — الزمان

و المكان و الملابسات —

The Impact of Time and Space on the Islamic Penal Code With a Special Reference to Imam Khomeini's Viewpoints

Abstract

M.A. Thesis

By: Fatima Sabzevari

Supervisor: Ayatollah Seyed Mohammad Moosavi Bojnourdi

Co-Supervisor: Dr. Ahmad Baqeri

Research Institute of Imam Khomeini and Islamic Revolution

May 2004

Islam is an eternal, comprehensive and perfect religion, whose laws are based on pragmatic advantages and disadvantages mentioned in the jurisprudence. Man can ascertain the criteria of the commandments through various methods. Clearly some of the Islamic principles and laws are changeable, while others are permanently unchangeable. Through a study of the changeable laws we realize that the changeable principles are influenced by time and space.

The most important reason for the possibility of a matter is its occurrence. The very existence of changeable principles in the Quran and traditions under the influence of their time and space is a reason for the impact of these two elements on the jurisprudential decrees, including the Islamic Penal Codes.

The present research is an attempt to study the characteristics of the Islamic Penal Code and the factors influencing their changes, the philosophy of punishment in Islam as well as the impact of time and space on them.

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	مقدمه:
۴	فصل اول: کلیات
۵	مبحث اول: تعریف و تبیین اصطلاحات تحقیق
۶	گفتار اول: زمان و مکان
۶	الف- معانی زمان و مکان
۸	ب- عوامل تشکیل دهنده زمان و مکان
۱۰	گفتار دوم: حقوق جزای اسلامی
۱۰	الف- حق در لغت و اصطلاح
۱۴	ب- تعریف حقوق جزای اسلام
۱۵	گفتار سوم: مفهوم حکم، موضوع و متعلق حکم
۱۵	الف- حکم در لغت و اصطلاح
۱۶	ب- تقسیم بندی احکام
۲۲	ج- موضوع و اقسام آن

د- متعلق حکم و تفاوت آن با موضوع..... ۲۵

مبحث دوم : پیشینه بحث..... ۲۸

فصل دوم: سیر تکوینی حقوق جزا..... ۳۱

مبحث اول: ضرورت بحث..... ۳۳

گفتار اول: پیدایش حقوق جزا..... ۳۴

الف- فرضیه انتقام..... ۳۴

ب- نظریه اجتماعی و اقتصادی حقوق جزا..... ۳۶

مبحث دوم: دخالت دولت هادر حقوق کیفری..... ۳۸

گفتار اول: دولت های باستانی در سیر تکوینی حقوق جزا..... ۳۹

الف- دولت سومر و قانون اشنونا..... ۳۹

ب- دولت بابل و مجمع القوانين حمورابی..... ۴۰

ج- دولت های ایران باستان و حقوق جزا..... ۴۳

مبحث سوم: تأثیر ادیان بزرگ بر حقوق کیفری..... ۴۷

گفتار اول: تأثیر مسیحیت بر حقوق کیفری..... ۴۹

الف- مخالفت با شکنجه..... ۴۹

ب- شخصی شدن مجازات و مسئولیت..... ۵۰

ج- اصلاح مجرمین..... ۵۱

گفتار سوم: تأثیر اسلام بر حقوق کیفری..... ۵۵

الف- مقررات جزایی عرب جاهلیت..... ۵۶

ب- ظهور اسلام و تأثیر آن بر حقوق کیفری..... ۶۱

فصل سوم: نظام کیفری اسلام..... ۶۴

مبحث اول: ثبات و تحول در قوانین کیفری اسلام..... ۶۶

گفتار اول: شریعت و ثبات و تحول..... ۶۷

گفتار دوم: احکام ثابت و متغیر..... ۶۹

مبحث دوم: تغییر پذیری احکام جزایی اسلام..... ۷۱

گفتار اول: اجتهاد پذیری قوانین جزایی اسلام..... ۷۴

الف- اجتهاد در لغت و اصطلاح..... ۷۷

ب- بستر و زمینه های پیدایش اجتهاد..... ۷۸

ج- تبدل رأی مجتهد و علل آن..... ۸۰

د- رهبری واجتهاد..... ۸۶

و- ویژگی ها و شرایط مجتهد از دیدگاه امام خمینی..... ۸۸

گفتار دوم: تغییر احکام جهت تبدل و متعلقات آن..... ۹۳

الف- جهات تغییرات موضوع..... ۹۵

ب- تغییر احکام به جهت تغییر متعلق آن..... ۹۹

گفتار سوم: تغییر احکام جزایی با عروض یکی از عناوین ثانوی..... ۱۰۲

الف- احکام ثانوی در آیات و روایات..... ۱۰۲

ب- تشخیص و تحقق احکام ثانوی..... ۱۰۶

گفتار چهارم: نقش احکام حکومتی در تحول پذیری احکام جزایی اسلام..... ۱۰۸

الف- ضرورت تشکیل حکومت اسلامی..... ۱۱۰

ب- نقش مشارکت سیاسی در مشروعیت حکومت اسلامی..... ۱۱۱

ج- ولی فقیه و قلمرو اختیارات وی..... ۱۱۵

د- امام خمینی و اعمال ولایت فقیه..... ۱۱۹

و- احکام حکومتی و خصایص آن..... ۱۲۱

ه- اختیارات حاکم در عدم اجرای حوح و تعزیرات..... ۱۲۳

گفتار پنجم: تغییر حکم به مقتضای ملاکات احکام..... ۱۲۷

الف- راههای کشف ملاک..... ۱۲۸

ب- نقش ملاکات در تغییر پذیری احکام جزایی اسلام..... ۱۳۰

فصل چهارم: بررسی جرائم و مجازات ها در حقوق کیفری اسلام با

توجه به مقتضیات زمان و مکان..... ۱۳۳

مبحث اول: مفهوم جرم..... ۱۳۵

گفتار اول: جرم از دیدگاه اسلام..... ۱۳۷

گفتار دوم: جرم در قانون وضعی..... ۱۳۹

گفتار سوم: تفاوت جرم از نظر حقوق عرفی با حقوق اسلامی..... ۱۴۲

گفتار چهارم: مجرم از دیدگاه اسلام..... ۱۴۴

مبحث دوم: شناسایی مجازات..... ۱۴۶

گفتار اول: مفهوم مجازات..... ۱۴۷

گفتار دوم: اقسام مجازات..... ۱۴۸

گفتار سوم: مجازات از دیدگاه اسلام..... ۱۵۲

مبحث سوم: فلسفه مجازات..... ۱۵۳

گفتار اول: فلسفه مجازات از دیدگاه های مختلف..... ۱۵۴

الف- نظریه اخلاقی..... ۱۵۴

ب- نظریه فایده اجتماعی..... ۱۵۸

ج- دیدگاه ترکیبی..... ۱۶۵

گفتار دوم: فلسفه مجازات از دیدگاه اسلام..... ۱۶۹

الف- توجه به عدالت و استحقاق مجرم..... ۱۷۳

ب- توجه به آثار و نتایج حاصل از اجرای مجازات..... ۱۷۵

۱- دنیوی بودن کیفر جرایم..... ۱۷۶

۲- توجه به مصالح اجتماعی در جرم انگاری..... ۱۷۶

- ۳- لزوم علنی بودن اجرای کیفر..... ۱۷۷
- ۴- موضوعیت نداشتن اعمال کیفر و ابزار اجرای آن..... ۱۷۹
- ۵- ممنوعیت اجرای مجازات در صورت داشتن مفسده..... ۱۸۱
- ج- اهداف مجازات در اسلام..... ۱۸۵
- ۱- برقراری قسط و عدل..... ۱۸۶
- ۲- جلوگیری و پیشگیری از ارتکاب جرم..... ۱۸۷
- ۳- اصلاح و تربیت..... ۱۸۹
- ۴- حفظ نظم اجتماعی..... ۱۹۰
- فهرست منابع..... ۱۹۳

فهرست اجمالی مطالب

فصل اول: کلیات

مبحث اول: تعریف و تبیین اصطلاحات تحقیق

مبحث دوم: پیشینه تحقیق

فصل دوم: سیر تکوینی حقوق جزا

مبحث اول: ضرورت بحث

مبحث دوم: دخالت دولت ها در حقوق کیفری

مبحث سوم: تأثیر ادیان بزرگ بر حقوق کیفری

فصل سوم: نظام کیفری اسلام

مبحث اول: ثبات و تحول در قوانین کیفری اسلام

مبحث دوم: تغییر پذیری احکام جزایی اسلام

فصل چهارم: بررسی جرائم و مجازات ها در حقوق کیفری اسلام

با توجه به مقتضیات زمان و مکان

مبحث اول: مفهوم جرم

مبحث دوم: شناسایی مجازات

مبحث سوم: فلسفه مجازات

حمد و سپاس بی پایان وجود مطلق را که مطلق وجود را وجود بخشید و بنی آدم را اشرف مخلوقات قرار داد و پیامبران و ائمه معصومین علیهم السلام را چراغ راه هدایت آنان نمود و آنها را از نعم ظاهری و باطنی برخوردار نمود.

شریعت هایی را برای آنان فرستاد تا این که حدود چهارده قرن پیش حضرت محمد مصطفی پیامبر اکرم صلوات الله علیه را خاتم پیامبران و دین اسلام را آخرین شریعت تا قیام قیامت قرار داد.

اسلام دینی است که به همه زوایای زندگی انسان توجه کرده و در تمام زمینه های فردی و اجتماعی و مادی و معنوی، دنیوی و اخروی برای انسان برنامه و دستور العمل زندگی دارد. تعالیم اسلامی تنها در یک دسته احکام عبادی و اخلاقی، آن هم به صورت فردی، میان انسان و خدا خلاصه نمی شود، بلکه اسلام دارای یک نظام کامل تشریحی است که در همه شوون جامعه دخالت می کند و قوانین آن به گونه ای فراگیر است که شامل قوانین اجتماعی، سیاسی، نظامی و خانوادگی و ... می شود.

اسلام دینی است که انسان را از هر گونه تشریح دیگری بی نیاز می کند. ما معتقدیم که فقه تئوری واقعی و کامل اداره انسان و اجتماع از گهواره تا گور است. از سوی دیگر می دانیم که انسان در بستر زمان و مکان قرار دارد و تدریجا به سوی کمال می رود و هر روز گام های نوی در راه مدنیت برمی دارد و به یک حالت ثابت و لایتغیر باقی نمی ماند. ساختار زندگی فردی و اجتماعی بشریت روز به روز در حال تغییر و دگرگونی است به گونه ای که با پیشرفت زمان تحولات شگرفی در عرصه های مختلف بشری صورت گرفته است. همچنین با پیشرفت علوم تجربی موضوعات جدیدی در عرصه زندگی بوجود

آمده و همچنین ارتباطات گسترده و پیچیده اجتماعی میان آنها حاصل شده که در زمان های پیشین خبری از این موضوعات و ارتباطات و وضع قوانین لازم برای آنها نبود. در اینجا سوالات و شبهاتی بوجود می آید و آن از این قرار می باشد: مقررات اسلام که برای مردم چهارده قرن پیش وضع شده و پاسخگوی زندگی ساده آن زمان بوده است، چگونه می تواند پاسخگوی نیازهای زندگی امروز بشر باشد؟

دیگر این که با پیشرفت علوم تجربی که انسان به واسطه شعاع درک و اندیشه عقلانی به آنها نائل گردیده و علوم نظری و انسانی سابق را تحت الشعاع خود قرار داده و هزاران موضوع جدید در زمینه های مختلف حیات فردی و اجتماعی انسانها فراهم ساخته است و ارتباطات اجتماعی را به مراتب گسترده تر و پیچیده تر کرده، چگونه مقررات اسلام می تواند ارائه دهنده احکام این موضوعات و ارتباطات باشد. به دیگر سخن آیا شریعت اسلامی قابلیت انطباق بر همه ازمه و امکانه راداراست؟ چگونه می توان با حفظ تمامیت فقه شیعه و پاسداری از ارزش های اصیل حاکم بر آن به بهترین نحو به تنظیم روابط اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و ... در جامعه پرداخت؟

امروزه با تشکیل جمهوری اسلامی در ایران، ضرورت پرداختن به رابطه فقه و زمان و مکان بیش از هر زمان دیگر احساس می شود، زیرا در حال حاضر فقه بر مسند حاکمیت و قانون گذاری کشور تکیه زده و فقها به عنوان مدیران و برنامه ریزان جامعه در رأس قوای حاکم قرار گرفته اند، آن هم در عصری که روابط سیاسی، اجتماعی و اقتصادی و ... بسیار پیچیده شده و روزبه روز نیازمندی های جدیدی در عرصه قانونگذاری و مسائل اجرایی به وجود می آید. به تعبیر امام خمینی (ره) ما چگونه می خواهیم اصول محکم فقه را در عمل خود و جامعه پیاده کنیم و بتوانیم برای معضلات جامعه جواب داشته باشیم؟

برای پاسخ به پرسش های یاد شده، یافتن درکی صحیح از مسأله تأثیر زمان و مکان در فقه ضروری است که در عرصه های مختلفی، اعم از درون فقهی و برون فقهی، به

تحقیق و پژوهش پرداخته شود. البته در اقیانوس بی کران علم فقه، دست یافتن به گوهر مهمی به نام زمان و مکان و تأثیر آن در فروعات متعدد فقه، چندان دشوار نیست. گوهری که به علم فقه حیات و پویایی و به تعبیری دیگر جاودانگی می بخشد و حضور برجسته آن را در ابعاد مهم جامعه بشری تداوم می دهد. عنصری که اگر به حقیقت آن توجه خاصی مبذول نگردد، بانگ رکود فقه و بن بست اجتهاد سر داده خواهد شد و فقه در زاویه بسیار محدود از جهان و جامعه بشریت اسیر خواهد گردید.

روشن است که تبیین این امر مهم و تشریح زوایای گوناگون آن برعهده فقهای عظام و اصولیون صاحب مبناست که بر اثر ممارست و استمرار بحث های عمیق فقهی و اصولی تسلط کافی و وافی بر آن دارند و قادر بر گشودن عقده های مهم این علمند.

طبعاً افرادی نظیر اینجانب توانایی ارائه بحثی عمیق و جامع را در این زمینه ندارند، از آنجا که یکی از مسائل مهم در جوامع کنونی بحث از حقوق جزا و کیفری آنها می باشد و جرایم گوناگون توسط مجرمین صورت می گیرد و دولت ها ناگزیر از تدوین قوانین جزایی مناسب برای اصلاح و تربیت جوامع و افراد می باشند، لذا از میان تمامی احکام فقهی به دلیل اهمیت و ضرورت موضوع برای اثبات ادعای شریعت مبنی بر پویایی و انطباق آن بر همه اعصار این موضوع را برگزیده و در حد توان، با استعانت از ایزد منان و ائمه معصومین علیهم السلام، همچنین با بهره گیری از کتب فقهی علما و بزرگان دین و یاری اساتید ارجمندم قلم فرسایی نموده، آغاز به نگارش این مجموعه نمودم. در این راه نهایت سپاس و تشکر و قدر دانی را از اساتید محترم و بزرگوارم حضرت آیت ا. سید محمد موسوی بجنوردی و جناب آقای دکتر احمد باقری که همواره راهنما و مشوق و حامی پویندگان راه علم و معرفت می باشند، مبذول می دارم.

شیوه نگارش این پایان نامه کتابخانه ای می باشد که با بررسی نظرات فقهای امامیه، عامه، حقوقدانان برجسته در چهار فصل و چند مبحث و گفتار تنظیم شده است.

فصل اول: کلیات

مبحث اول: تعریف و تبیین اصطلاحات تحقیق

گفتار اول: زمان و مکان

الف- معانی زمان و مکان

ب- عوامل تشکیل دهنده زمان و مکان

گفتار دوم: حقوق جزای اسلام

الف- حق در لغت و اصطلاح

ب- تعریف حقوق جزای اسلامی

گفتار سوم: مفهوم حکم، موضوع و متعلق حکم

الف- حکم در لغت و اصطلاح

ب - تقسیم بندی احکام

ج- موضوع و اقسام آن

د- متعلق حکم و تفاوت آن با موضوع

مبحث دوم: پیشینه بحث

مبحث اول : تعریف و تبیین اصطلاحات تحقیق

قبل از ورود به هر بحث لازم است برخی اصطلاحات و لغات مهم و کلیدی آن توضیح داده شود، چرا که در غیر این صورت نتیجه مطلوب حاصل نخواهد شد. بر همین اساس در این پژوهش باید مشخص کنیم • منظور از زمان و مکان چیست؟ منظور از حق در لغت و اصطلاح چیست؟ و اساساً حقوق کیفری اسلامی به چه معنا می باشد؟ و منظور از حکم، موضوع و متعلق حکم چیست؟ رابطه آنها چگونه می باشد؟

بدیهی است بحث جامع و کامل درباره هر یک از لغات و اصطلاحات فوق فرصت بیشتری را می طلبد که ما در این بحث در حد رفع نیاز به تبیین این اصطلاحات خواهیم پرداخت •